

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ ДЕСЕТИ

ПРЕПОДАВАНЕТО НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА В МОЛДОВА ПРЕЗ 90-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ ВЕК

Мария Делибалтова-Стоянова

Последното десетилетие на ХХ в. поставя началото на демократическите процеси в Република Молдова, позволяващи развитието на културата на етномаджинствените групи. Интелигенцията заедно с представителите на различни родолюбиви дружества са инициатори и своего рода център на това етнокултурно възраждане. Пред вишестоящите власти се поставят актуални въпроси, засягащи изучаването на майчиния език, историята и традиционната култура на тези етнически общности.

Молдова е многонационална република, в която през последните два века са функционирали на битово равнище различни езици — молдовски, руски, български, гагаузки, арменски, цигански, украински, еврейски и други. Обаче в официален план тук са представени само молдовския (румънския) и руския, като руският език винаги е имал предимство. След разпада на СССР в Молдова за официален държавен език е обявен молдовският (румънският)¹. Що се отнася до езиците на малцинствата то новото законодателство приема изучаването на роден език (български, гагаузки, украински и др.) в рамките на общообразователната програма. Това решение се базира въз основа на указа № 79 на президента на Република Молдова от 30.03.1992 година. Той гласи следното: «... Да се подкрепи инициативата на българското обществено-културното дружество «Възраждане» и на групата народни представители на Република Молдова за създаване условия за развитие на националната култура на българите, граждани на Република Молдова».

Във връзка с това започва и изграждането на необходимите условия за благоприятно развитие на българския език в селища с компактно българско население. С тези закони и постановления управляващите в демократична Молдова дават правото на всеки човек да учи и да знае своя роден език, история, култура и по този начин да запази своя род и етническа принадлежност.

Изучаването на българския език и литература в Молдова започва през учебната 1986-1987г. под формата на факултативно обучение веднъж седмично. А от септември 1989 г. изучаването на българския език се въвежда в 1 клас, а през 1990/91 учебна година той е въведен в учебните планове като равноправен учебен предмет от 1 до 11 клас за училищата с български контингент деца. За постигане на добра подготовка е много сложно предвид факта, че предмета от 1986 г. до началото на 90-те години се води веднъж седмично и то от преподаватели-етнусасти, без специално образование и най-често са специалисти по руска филология. Това на свой ред предполага и ниско качество на обучение или както споделят самите преподаватели «ние се учихме заедно с учениците». С други думи, изучаването на литературния български език в диалектна среда и в среда на битово многоезичие поставя проблема за изработване на правилен подход в методиката на обучението, за подбора на съответна учебна литература както и осигуряване на висококвалифицирани кадри. Това на свой ред кара българската общественост в Молдова да се обърне за помощ към вишестоящите власти на Република България. В резултат на това както и по молба на български общности от други страни се създава и 103 постановление на Министерски съвет на България за осъществяване на образователна дейност сред българите в чужбина. Така от 1993 г. по Чл. 2 на 103 ПМС млади българи от Молдова могат да следват във Висшите училища на България, учебните заведения в Молдова се подпомагат с учебно-методическа литература, а по Чл. 8 (алинея 1) МОН изпраща в чуждестранните средни и висши училища преподаватели по български език и литература, история, музика, народни инструменти, танци и начални учители².

Така, благодарение на молдавските законодатели и двустранните споразумения между Молдова и България, в продължение на 16 години в селища с компактно българско население се изучава родният език и литература като редовен предмет. През този период се подготвят кадри както във висшите училища на България така и в Кишиневския педагогически университет «Йон Крянге», в Комратския държавен университет, а от 2004 г. и в новосъздадения Тараклийски държавен университет. Една от главните задачи, която си поставят учителите по роден език е да запознаят своите ученици с литературния български език и да ги накарат да осъзнаят разликата между книжовния български език и неговата говорима, диалектна основа. Тази е стратегия се поставя на дневен ред на различни методически обединения на преподавателите по български език в цяла Молдова, на кръгли маси и конференции, както и пред квалифицирани методисти по време на езикови специализации в България. Стига се до мнението, че изучаването на роден език трябва да започва още от ранната възраст, т. е. в детската градина, а след това в училището. Така в редица детски градини в гр. Тараклия, селата Валя-Пержей, Кортен, Твардица, Кайраклия и др. Методиката в случая е запознаването с книжовния български език чрез стихчета, приказки и песнички. В училищата програмата за из-

учаването на български език е следната: от 1 до 4 клас по 2 часа седмично; от 5 до 12 клас по 3 часа седмично. През 2002 година се въвежда в програмата от I до IV клас нов предмет «История, култура и традиции на българския народ», а от 2003 година тези теми се обособяват в отделен предмет, за който от V до XI клас се отделя допълнително по един час седмично.

За проверка на знанията по роден език са въведени следните форми: при завършване на 4 клас учениците държат тестов изпит по български език и литература, същото важи и при завършване на лицейските класове с хуманитарен профил. Освен това всяка година се провеждат регионални и републикански олимпиади по български език и литература, на които учениците показват своите знания и умения чрез тест, диктовка и рецитал. Олимпиадите са за ученици от 9, 11 и 12 клас.

През първите години изучаването на българския език се осъществява по учебници, изпратени от България. При това положение възникват редица проблеми, свързани с несъответствието на разработения материал в тях с полилингвизма в Молдова. Във връзка с това през 1997 г. МОН на Молдова изработва проект за изготвяне на нови учебници по всички предмети, в това число и по български език и литература за 3-4, за 5-6 и 7-9 класове. По молба на молдовската страна се организира група специалисти от България, които заедно със своите колеги от Молдова изработват нови, съобразени с диалектната среда учебници по български език и литература за 3-9 клас.

Във връзка с обособяването на Молдова като самостоятелна държава се създават нови учебни програми (курикулуми за всички предмети, изучавани в училище от 1 до 12 клас). Сред тях е и курикулумът за български език и литература от 1-9 клас автор Кирилка Демирева, представител на МОН България. Латинската дума «курикулум» се превежда «бяг», «път», «поприще». В педагогическо значение за пръв път този термин се използва в работата «The Oxford Dictionary» и означава «процес на изучаване на училищния предмет»³.

Курикулумът е документ, който след обсъждане и приемане от педагогическата общност, се утвърждава като законодателна основа за: създаване на учебни програми; разработка на учебници и други дидактически материали; организация на урочната, извънурочната и извънкласната работа; избор на ефективни форми за проверка и оценка на постиженията на учениците; организиране на съответваща квалификация на учителските кадри⁴.

Бих искала да спра Вашето внимание върху проблемите на преподаването на българска литература в 5 клас по учебника, издаден и съобразен с курикулума в Република Молдова. Учебникът за 5 клас по литература се състои от две части, като първата част е озаглавена **«Българско народно творчество»**, а втората **«Художествена литература»**.

Всяка част съдържа отделни теми. Българското народно творчество включва две теми. Още чрез самото заглавие на първата тема — **«Чародейните**

пътешественици» читателят се въвежда в сюжета на приказките. Учебникът започва с богатството на народните приказки. Тук са включени вълшебни, битови приказки и приказки за животни, като са представени не само български, но и румънски, гагаузки и др. Голямото разнообразие на теми и сюжети силно привлича вниманието на читателя и той като че ли попада в един различен свят, откъснат от реалността. Такива приказки са: «Тримата братя и златната ябълка» (българска), «Юнак Пръсля и златните ябълки» (румънска), «Онюч и змеят» (българска, записана в Таврия), «Болен здрав носи», «Неволята», «Двамата братя» (румънска) и други. В приказките за бита присъстват и герои от различни националности, като Хитър Петър, Пъкале и Тъндале, Настрадаин Ходжа.

Още със самото заглавие на втората тема **«Гласове на герои от далечни времена»** читателят сякаш надниква в далечното минало. Тук са включени предания и легенди, които народната памет пази и предава от уста на уста. Учениците се запознават с християнския светец — Свети Георги чрез народната легенда «Свети Георги и ламята»; с известният герой — Крали Марко от «Крали Марко на Косово поле», «Къде е Крали Марко и кога ще се върне», както и чрез народните предания за «Кралимаркови следи». В края на първата част са включени и кратките народни умотворения — пословиците и поговорките.

«Художествената литература» запознава малките читатели с темата **«Поучителни случки с животни, предмети и хора»**. От текстовете, включени в нея, те научават за прочути български, руски и румънски баснописци, запознават се и с техните произведения. Някои от басните, поместени в учебника, са: «Гарван и лисица» на Езоп; «Щиглец и гълъб» от Иван Крилов; «Щиглецът и чучулигата» — Александру Дониц; «Орел, рак и щука» на Петко Славейков; «Паун и лястовичка» на Стоян Михайловски «Два славея» от Петко Люленов. Така децата се запознават с едно от любимите литературни произведения на народа — **баснята**, която съдържа някаква поука и има иносказателен характер. След мъдростта на баснята, учениците се подготвят за обобщителен урок, който е пълен с изненади. Авторите предлагат на децата да се подготвят за карнавал на герои от басни.

Следващата тема в учебника поставя учениците пред ново предизвикателство. **«България в образи и картини»** ги запознава с патриарха на българската литература — Иван Вазов и с неговите патриотични стихове «Де е България» и «Отечество любезно». За да усетят и да успеят да си представят младите читатели неописуемата природна картина на България, авторите включват и произведението «Розовата долина и Тунджа». И, както казва самият автор: «България е най-хубавата земя на света, затова всички народи ни завиждат». При запознанството с едно от съкровенията стихотворения на Вазов «Майка ми», учениците с трепет (възторг) усещат любовта, признателността и обичта на поета към майка му. От следващите страници на учеб-

ника учениците се запознават с националния герой на България и Апостола на свободата — Васил Левски. Чрез портретните описания на Христо Ботев и Захари Стоянов, както и Вазовото произведение «Апостолът в премеждие» и народното предание «Васил Левски в Драгалевския манастир», петокласниците си представят реалния образ и дейността на тази личност.

Българското училище в Кишинев носи името «Васил Левски». А българският поет от Бесарабия Нико Стоянов посвещава едно стихотворение на Левски, което става химн на това училище. «Нашият химн» и българският всеучилищния химн «Кирил и Методий» са намерили място на страниците на учебника. Поместено е и стихотворение, посветено на България от един от талантивите бесарабски българи Петър Бурлак-Вълканов — «България — моя втора майка». Творбата, в която поетът възпява родината на своите прадеди предизвиква у учениците спомени за разказите на бабите и дедите им за България, «... за далечния край непознат», които се тачат в семействата и се предават от поколение на поколение. След тези патриотични страници следва темата «**Човекът в света на доброто и злото**». Тук са включени биографичните данни на Алеко Константинов и неговото произведение «Пази, боже, сляпо да прогледа», чиято основна идея е да предизвика у читателите почит към родителите. Следващите майстори-разказвачи на селото са писателите Елин Пелин с разказа «На браздата» и Йордан Йовков със «Серафим». След прочита на тези два разказа, петокласниците си представят колко страдание и мъка може да се струпа върху едно човешко същество само за един живот, как немотията и безизходицата не са пречка за Серафим и Боне Крайненеца да запазят простодушието и човешката си доброта. Авторите включват в учебника още един разказ «Козя гайда» на писателя от Таврия Мишо Хаджийски. Поетът Александър Миланов пише за Хаджийски «Започнал като писател от Йовковски тип, той можел да стане за Таврия това, което е Йовков за Добруджа, да стане Таврийският Йовков, ... класик като него».

Последната тема от учебника за 5 клас, която включва само творци от Бесарабия, е «**С Бесарабия в сърцето**». За първи път в този учебник децата се запознават с творчеството на поети и писатели, родени и израстнали в среда, подобна на тази, в която живеят учениците. Произведенията на тези творци са с тематика, близка до ежедневието на децата.

В този раздел се откроява на първа страница стихотворението «Буджашко море» на Нико Стоянов. Поетът е емблематична фигура сред българската интелигенция в Бесарабия. След дългата зима в Буджак настъпва най-красивият и дългоочакван сезон — пролетта. С идването ѝ в Буджашката степ сякаш светът се възражда — всяко живо същество се е показало, за да посрещне идващата пролет. Творбата «Буджашко море» рисува именно тази природна картина.

Следва стихотворението на румънския поет Василе Романчук «У дома». Чрез творбата учениците усещат обичта и вълнението на поета при срещата

му с родния дом. На следващите страници на учебника са поместени разказите на Георги Барбаров «Завръщане» и на Иван Вълков «Буджашките славеи». Те също пресъздават преживяванията, предизвикани от пътуванията до родните места в Буджака. Обгръща ги мисълта за детството им, разкрити са чувствата, породени от акта на завръщането в родния дом. Особено вълнуващ е разказът «Буджашките славеи», който описва трескавата подготовка за светлия християнски празник Великден.

С необикновената картина на нощния пейзаж, петокласниците се запознават чрез поместената в учебника творба на Тодор Стоянов. Малките читатели сякаш усещат полъха на вятъра и «пулса на Вселената». Последната творба, която е представена в учебника, е «Утро над родното село» на Михаил Бъчваров. В стихотворението личи силната привързаност на автора към родното му село. У него е жив споменът за селското утро, останал още от детството.

Всички произведения са посветени на родния край и разкриват обичта към родното. Много писатели от Бесарабия чрез своите творения рисуват природни картини, които внушават усещането за лично преживяване.

От гореизложените теми в учебника за 5 клас, ще си позволя да насоча вниманието Ви към *Българското народно творчество*, а по-подробно ще изложа проблематиката на преподаване на **битовите приказки**.

От разнообразието на битови приказки, предложени в учебника, ще се спра на българската народна приказка «Чисти дрехи — сладко ядене», както и на анекдотите «Богатият и Хитър Петър», «Честният Пъкале» и «Работата е друга». Урокът може да бъде посветен на приказки за хитреци. От предложените приказки три са български и една е румънска.

Необходимо е да се направи повторение на изучения материал, тъй като преговорът затвърждава и обогатява знанията на учениците. Затова е необходимо началото на урока да започва с проверка на домашната работа.

От предишния урок за домашен прочит е българската народна приказка «Чисти дрехи — сладко ядене». Каква е ролята на учителя при разглеждането на приказката? В самото начало на урока учителят обръща внимание на зададените въпроси за анализ след произведението и трябва да постави акцент върху следното — Защо героят е точно Хитър Петър? Той е основният национален български герой. Чрез тази приказка и ролята на Хитър Петър в нея, детето се убеждава на практика, че трябва да се мие всеки ден. Главният герой изразява обичта си към детето като го научава да се грижи за себе си. Така то усвоява положителни навици и се бори с човешките недостатъци.

Необходимо е да се организира работа в часа и за получаване на нови знания. Чрез повторение на изученото учителят трябва да направи връзка с новия материал, което помага на учениците по-лесно да усвоят новото. Например учителят може да постави групови задачи като раздели класа на две групи и даде на едната част за самостоятелен прочит анекдотите «Богатият и Хитър

Петър» и «Честният Пъкале». Учениците трябва да направят сравнение между българския главен герой и румънския. Учителят предварително задава въпроси, върху които учениците да помислят.

Примерни въпроси върху българския анекдот:

– Каква е хитростта на Хитър Петър в този анекдот? Поучителна, стремеж към собствена изгода, опит за заблуда?

– Каква поука има в него?

– Защо Хитър Петър е по-умен от богатия?

Въпроси върху румънския анекдот:

– По какво си приличат Пъкале и Хитър Петър?

– В какво се изразява хитростта на Пъкале?

Втората група ученици работи върху анекдота «Работата е друга». Техните въпроси са:

– Какви черти от характера на Хитър Петър са разкрити?

– Какви характеристики има неговият противник?

– Защо мислят, че противника е Настрадаин Ходжа?

Предварително трябва да се обясни кой е Настрадаин Ходжа, защо той е с чалма, да се изясни, че той е мюсюлмански свещеник?

Как се формира етническото самосъзнание? Положителният герой е българин. Най-положителните качества на характера са съчетани у този персонаж — той е трудолюбив, съобразителен, умен, находчив, винаги успява да разреши проблема. Учениците виждат в този образ хитреца, но не този, който се стреми да измами другия, а напротив — опитва се да докаже правдата. По този начин децата, като се самоидентифицират с този герой, работят върху етническото си самосъзнание.

Ролята на учителя при анализа на анекдота «Богатият и Хитър Петър» е да обърне внимание върху разликата между думите **горд** и **горделив** като провокира учениците да разграничат значението на тези думи. *Горделив* е богатият, защото той смята, че заради богатството, което притежава, всички трябва да му се кланят. Хитър Петър е горд. Той е със самочувствие. Хубаво е да си горд, а лошо — да си горделив. Гордият е човек със самочувствие, който не позволява на другите да му се подиграват, да го тъпчат. Горделивият е този, който се опитва да подтиска другите и да се издига над тях.

И двамата ще са благородни, защото той ще вземе кесията и ще бъде богат колкото другия. По същия начин Хитър Петър отговаря: *«Ако ти ми дадеш половината, аз ще съм колкото тебе, ако ми дадеш всичките, ще съм по-богат от тебе. Тогава какъв е смисълът да ти се кланям»*. Но това не е измамничество, те не са крадци, не че искат да присвоят другото, но отговарят по достойнство на противника, който ги провокира. И понеже те усещат провокацията, и двамата са горди и отговарят по достойнство на чорбаджията.

Тук е мястото на въпроса, който учителят ще зададе: — Алчни ли са Хитър Петър и Пъкале? — Как трябва да се отнасяме към намереното?

Тук може да се разгледа и етичен проблем. Как трябва да се отнасяме към намерена вещ? Дали тук нещата са точно изяснени? Защо, когато намерим чужда вещ, не трябва да я вземаме, а да потърсим този, на когото принадлежи? Учениците могат да направят подобна сценка.

В анекдота «Работата е друга» съпоставката е с Настрадаин Ходжа. Противниците на Хитър Петър са богатият и Настрадаин Ходжа — друговереца, т. е. турският свещеник. Тук друговерецът е представен като отрицателна фигура, фигурата, която е надхитрена. Отново се акцентира върху етническото самосъзнание и това е било актуално по време на турското робство, когато българинът е бил поробен, когато не е имал съответните права, бил е потиснат от друговереца и по този начин българинът проявява своето етническо самочувствие, че той е по-хитрият, той е този, който може да победи и то не е кой да е турчин, а именно Ходжата, свещеника, образования турчин. Противопоставени са обикновения селянин Хитър Петър и един Ходжа, който е интелектуалият представител на турското общество. Поставен е акцент върху това как успява един обикновен селянин да надхитри именно Ходжата. *Другото нещо, което е подтекст, българинът в ситуацията на робство, нямайки своя държава, е съхранил свое самочувствие, бесарабските българи живеят в чуждоетническо обкръжение също трябва да знаят своите добродетели и да ценят своите добродетели и да не се примирява спрямо останалите народи.*

Децата са самоидентифицират именно с Хитър Петър, който е умният българин и завършвам с това, че той е противопоставен на Настрадаин Ходжа.

Учителят може да разнообрази урока като накара децата да разкажат анекдоти, които те знаят за други народи.

Чрез механизма на учебника се съдейства за националното самочувствие на децата, които изучават българския фолклор.

БЕЛЕЖКИ

¹ През 1991 г. със закон в Молдова за държавен език е обявен молдовският (румънският). Молдовският език е един от диалектите на румънския език, подобен на официалния език в Румъния.

² Родолубец, 2004, бр. 6, София, Приложения с. 479, 482.

³ Гуцу, В. Развитие и внедрение курикулума в гимназическото образование: концептуални положения. Chisinau, 2000, с. 7.

⁴ Демирева К., Н. Кара. Училищен курикулум за 5 клас. Български език и литература /в училищата с български език на обучение/ Кишинев, 2000, с. 29.